

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ט"ו

תשע"ב

מספר 384

ברכו – מהמרכז אל המרחב

כמובן, שבת גדול לבורא הוא ההכרה בכך ש"כוחו וגבורתו מלא עולם" (כלשון הברכה על תופעות טבע מרשימות), אולם אם הבריאה כולה נתפסת כאוסף של פרטים שונים, שלפעמים גם מתנגשים זה בזה, עדיין חסר העיקר – ההכרה בקיומו של הלב שבזכותו קיימת הבריאה כולה ותיאור השבח העולה מנקודה מרכזית זו לבורא.

פן זה של השבח מושלם באמירה "ברכו את ה' המבורך". המקור לאמירה זו בתפילה הוא המדרש: היה אחת יש ששמה ישראל וחקוק על מצחה ישראל עומדת באמצע הרקיע ואומרת "ברכו את ה' המבורך" וכל גדודי מעלה עונין אחריה "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" (מדרש כונן, ובנוסח דומה בפרקי היכלות רבתי לא, ד ועוד).

נשמתם של ישראל מתייצבת במקומה המרכזי, "אמצע הרקיע", והיא הקוראת לנבראים כולם לברך את ה'. שבחו של הבורא, העולה מהבריאה כולה, שבתאורו עסקנו בפסוקי דזמרה מתברר כמענה לקריאתה של "החיה השמימית המתהלכת על הארץ בתבנית גוי ששמה ישראל" (הרא"ה קוק, שמונה קבצים, ז רב). כך הוא הסדר גם בברכות קריאת שמע הבאות מיד לאחר מכן בסידור התפילה. נושא הברכה הראשונה הוא שבחם של המלאכים והמאורות, מכלול הבריאה; הברכה השנייה עוסקת בקשר המיוחד שבין הבורא ובין עמו ישראל, קשר המתבטא במתן התורה לעמו זה; ואילו הברכה השלישית, שלאחר קבלת עול מלכות שמים שבקריאת שמע, מכוונת אותנו למצבו השלם של עם ישראל – הגאולה, ומתוכה תעלה "שירה חדשה" שהיא תכלית הבריאה כולה:

אמר הקדוש ברוך הוא: אפתח להם לישראל פה ולשון בדברי תורה כדי שישבחו שמי בכל יום ויום, שאם אין ישראל בעולם אין לי שבח וגדולה, שאלמלא שירה וזמרה שישיראל אומרים לפני בכל יום לא בראתי עולמי. אפילו ישראל שכל העולם כולו נברא בשבילן לא בראתיים אלא בשביל שירה, שנאמר (ישעיה מג כא) "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" (אותיות דרבי עקיבא, אות א).

הרב יהושע ויזר

מרצה ליהדות במסלול למחול ותנועה

הפסוקים הראשונים של פרשת לך לך הם הפסוקים המכוננים של עם ישראל, שבהם מוסר הקב"ה לאברהם אבינו את תמצית ייעודו של הגוי הגדול שיצמח מזרעו. פסוקים אלו נחתמים באמירה האלקית "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בראשית יב, ג). בחתימה זו מתגלה כי ייעודו של עם ישראל אינו מצטמצם בגבולות בני העם עצמו, אלא הוא נושא ברכה לאנושות כולה. כך מצינו גם בדברי חז"ל כי "אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא אינן מתברכות אלא בשביל ישראל" (יבמות סג ע"א). לא רק ברכתה של האנושות תלויה בישראל אלא אף עצם קיומה של הבריאה כולה: "כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל" (תענית ג ע"ב).

מקומם של ישראל בבריאה הוא מרכזי וכללי, וכפי שהמשיל רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי: "ישראל באומות כלב באברים" (ב, לו). כל איבר בגוף ותפקודו, אולם הלב הוא המזרים חמצן ודם לאיברים כולם, ולולא הוא היו בטלים תפקודי האיברים כולם. מרן הרא"ה קוק זצ"ל כותב:

כל מה שנוגע לישראל ומהותו אינם דברים מוגבלים בחוג הפרטי המצומצם, אלא הם מרוכזים בחוג מיוחד, ומשפיעים מתוך המרכז על ההיקף כולו. ישראל בעמים, ארץ ישראל בארצות, תורת ישראל בתורות ואמונות כולן, הינם שלושה מרכזים, שאוצרות חיים ואורות עולמים גנוזים בהם להיות מזינים את כל העולם כולו, מעלים ומקדשים אותו. ישראל בתור אומה מיוחדת, ברוכה בעומק קדושתה ושאיפתה האלהית משפיעה על כל ההיקף של כל העמים כולם, לעדן את הנשמה הלאומית שבכל עם, ולקרב את העמים כולם בכוחו למעמד יותר נשגב ויותר אצילי. ארץ ישראל עומדת להשפיע, מכח יסוד תרבותה ומפעולתה על החיים השוכנים בה, על כל הארצות כולן, לעדנם ולרוממם, ולקרבת אל תכלית הווייתם. תורת ישראל עומדת להופיע אור גדול מתוכה על כל השטף של רוחות האמונה השונות, אצל עמים וקיבוצים שונים, להסיר מהם כל סיג וטפל, ולהאיר אותם באור הקודש והטהרה האלהית[...]" (אורות, אורות ישראל ה, א).

פסוקי דזמרה מבטאים את השבח העולה מהבריאה כולה אל הבורא.

הללו את ה' מן השמים [...] הללוהו כל מלאכיו [...] הללוהו שמש וירח [...] הללו את ה' מן הארץ [...] ההרים וכל גבעות [...] מלכי ארץ וכל לאומים (תהלים קמח);

ואתה מושל בכל [...] ובידך לגדל ולחזק לכל" (דברי הימים א כט, יא);

אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים, שמי השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר עליה, הימים וכל אשר בהם, ואתה מחיה את כלם" (נחמיה ט, ו).

כדי שלא נחמיץ את העיסה אנו יודעים שעלינו לשים לב היטב לזמן. אך מה עלינו לעשות כדי שלא נחמיץ את המצוות, שהרי נכתב: "מצווה הבאה לידך אל תחמיצנה?" על זה אומר בעל ה"מסילת ישרים", שכשם שברגע אחד של היסח הדעת מחמיצה העיסה, כך ברגע אחד של היסח הדעת מחמיצה המצווה. דבר זה מתבטא בכך שכאשר אנו מזלזלים בחשיבותו של הזמן ודוחים דברים, אנו עלולים לפספס גם את זמן עשיית המצוות, כגון זמן קריאת שמע, תפילה וכדומה.

לכן כאשר בחר הקב"ה לצוות אותנו תחילה במצוות קידוש החודש, הוא עשה זאת כדי להראות לנו את חשיבות השליטה בזמנים, את תשומת הלב לזמן, וכמובן את חשיבות ניצול כל רגע ורגע לעשייה ולקיום המצוות הנדרשות מאתנו.

בעל ה"שפת אמת" מביא פירוש נוסף בדבר הסמיכות של ציווי מצוות קידוש החודש למצוות הפסח:

אכן זה כח הדיבור שניתן לבני ישראל ובי"ה מתקדשין החודשים ומועדות כשבית דין אומרים [...] וביציאת מצרים זכו בני ישראל לברית הלשון. וזה מצוות פסח, פה סח [...] ולמען תספר [...] ולכן המצווה באכילת קורבן פסח.

אומר לנו ה"שפת אמת" שמצוות קביעת ראש חודש מתבטאת בדיבור. כלומר לפי האמירה של בית הדין נקבע שהיום הוא ראש חודש, וכשם שמצוות קביעת ראש החודש עיקרה הוא באמירה בפה, כך גם מצוות הפסח עיקרה הוא בפה. פסח = פה סח, שעיקר מצוות הפסח בזמן בית המקדש הוא אכילת קרבן הפסח, ובזמננו העיקר הוא סיפור יציאת מצרים "והגדת לבנך". משום כך שתי מצוות אלו קשורות זו בזו, ששתיהן נעשות בפה.

שרה גרנביץ

סטודנטית במסלול למחול ותנועה

בפרשת בא מצטווים בני ישראל במצווה הראשונה כעם. לכאורה נראה שהמצוות החשובות שבהם היו צריכים להצטוות בתחילה הן מצוות כמו שבת, קריאת שמע וכדומה. אבל הקב"ה בחר דווקא לצוות בתחילה את עם ישראל במצוות קידוש החודש, הנראית לכאורה פחות חשובה ובסיסית. מדוע בחר הקב"ה לפתוח דווקא במצווה זו?

ראש החודש הוא הפתיח לקיום כל שאר המצוות והוא הקובע לנו את זמני קיום שאר המצוות. רק כאשר אנו קובעים מתי יחול ראש חודש, אנו יודעים מתי יחולו שאר החגים ושאר המצוות הנלוות אליהם. אם כך מדוע נסמכה מצוות ראש חודש דווקא למצוות הפסח? אלא שבא הקב"ה ללמד אותנו דבר נוסף.

במצוות קידוש החודש נותן הקב"ה לעם ישראל שליטה מוחלטת בקביעת חלות ראש חודש. בנתינת השליטה הזאת לידינו רוצה הקב"ה ללמדנו את חשיבות הזמן. הרי קביעה זו "גורמת" בעקיפין ליום מסוים שייקרא יום חול או לחלופין יום חג, על ידי זה נותן לעם ישראל שליטה מסוימת בזמן.

נוסף על כך יש "מצוות שהזמן גרמן", מצוות שבהן הזמן הוא הקובע אם אתה מקיים עכשיו מצווה או שמא עובר עליה. לדוגמה מצוות השבת: ברגע אחד אדם יכול לעשות פעולה מסוימת והיא תתבצע בהיתר גמור, וברגע השני אותה פעולה נחשבת עבירה.

דוגמה נוספת לרעיון זה הוא איסור חמץ. בהכנת המצה של פסח הזמן הוא גורם עיקרי בהכנה, משום שברגע אחד יכולה העיסה להחמיץ ולהיאסר לאכילה. מכאן אנו למדים שהזמן מהווה מרכיב חשוב במצוות רבות.

על עניין זה כותב רש"י (שמות יב, יז):

רבי יאשיה אומר: אל תהי קורא "את המצות" אלא "את המצוות", כדרך שאין מחמיצים את המצה, כך אין מחמיצים את המצווה, אלא אם באה לידך עשה אותה מיד.

מחנכים באמונה

חינוך ברוח תנועת "המזרחי"

ברוריה מכמן

תנועת "המזרחי" (מרכז-רוחני) נוסדה בוילנה בשנת תרס"ב (1902), מיד לאחר הקונגרס הציוני השני, כתנועה דתית-לאומית. מייסד התנועה ומנהיגה הרוחני בשנות התהוותה היה הרב יצחק יעקב ריינס. ההחלטה של הרב ריינס להצטרף לתנועה הציונית באה מתוך אמונתו שרק פעילות בתוך התנועה הציונית תוכל להשפיע על דמותה של המדינה העתידה לקום. מבחינה אידאולוגית נוצרה בתנועת "המזרחי" אלטרנטיבה דתית לחינוך הלאומי החילוני שביקש ליצור דמות של "עברי חדש" ולשנות את סדרי הלימוד הישן על סמליו ועל תכניו. "המזרחי" ביקשה להוכיח כי אפשר לחנך להשקפות לאומיות היונקות מן המסורת הקדומה, תוך שמירה על קשר הדוק עם העשייה הציונית המתהווה בתוך הבית הלאומי המתחדש בארץ ישראל. כבר מראשית הדרך עמד חינוך הבנות במרכז תשומת הלב והדיונים של תנועת "המזרחי".

נוסף על חינוך דתי-לאומי ראתה התנועה חשיבות רבה בלימודים אקדמיים-כלליים שמשמעותם הקניית מיומנויות לתפקוד אזרחי בחברה מודרנית, שתאפשרנה השתלבות של חברי התנועה בכל תחומי החיים:

אין אנו רשאים בשום אופן להסכים כי כל השכלתנו תהיה מצומצמת רק באותם הלימודים הלאומיים או הדתיים המיוחדים רק לנו, וכשנצטרך לרופאים, אדריכלים ומהנדסים נביא אותם מארצות אחרות [...] מוכרחים אנו לבנות בתי"ס ללמודים עבריים וכלליים" (הרב ברלין, התור, 1922).

נושא נוסף אשר סביבו התמקד ויכוח בדבר החינוך היה שפת ההוראה בבתי הספר היהודיים בכלל ובארץ ישראל בפרט. ויכוח זה נודע בשם "מלחמת השפות" (1913). בעוד שבארץ ישראל היו ארגונים שבבתי הספר שלהם לימדו אידיש או גרמנית, הציבה תנועת "המזרחי" את לימוד השפה העברית כעיקרון רב חשיבות.

שני כוחות חברתיים פעלו לייסוד זרם "המזרחי" שיחנך ברוח הדגשים שהוזכרו לעיל: מבחוץ פעלה יהדות הגולה ומבפנים פעל היישוב הישן בארץ ישראל. בארץ ישראל נפגשו שני הכוחות: תנועת "המזרחי" שהגיעה מהגולה ורצתה לקרב את אנשי היישוב הישן בארץ ישראל למפעל הציוני, ומנגד היו בין אנשי היישוב הישן שחיפשו דרך להעניק השכלה כללית לבני הדור הצעיר הגדל בארץ.

זרם "המזרחי" בחינוך הפך ברבות הימים לחינוך הממלכתי דתי הקיים בימינו במדינת ישראל, כזרם אוטונומי במשרד החינוך.

מקורות

- אלבוים-דרור, רחל, **החינוך העברי בארץ-ישראל**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תש"ן
- מכמן, ברוריה, "תכנית הלימודים לבתי הספר העממיים של 'המזרחי' משנת תרצ"ב", בתוך: דון-יחיא, אליעזר (עורך), **בין מסורת לחידוש**, בר-אילן, רמת-גן תשס"ה, עמ' 199–224
- קיל, יהודה, יסודותיו, תולדותיו, לבטיו וגידוליו של החינוך הממ"ד, בתוך: עזריאלי, יהודה (עורך), **החינוך העברי בגבורותיו**, המרכז לחינוך דתי, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 163–187
- רז, שמחה (עורך), **מאה שנות חינוך ציוני-דתי**, ירושלים תשס"ז